

Geef Nederlanders pensioeninzicht

Werken aan vertrouwen door dichten van de verwachtingskloof

Autoriteit Financiële Markten

De AFM bevordert eerlijke en transparante financiële markten. Wij zijn de onafhankelijke gedragstoezichthouder op de markten van sparen, lenen, beleggen en verzekeren. De AFM bevordert zorgvuldige financiële dienstverlening aan consumenten en ziet toe op een eerlijke en efficiënte werking van kapitaalmarkten. Ons streven is het vertrouwen van consumenten en bedrijven in de financiële markten te versterken, ook internationaal. Op deze manier draagt de AFM bij aan de welvaart en de economische reputatie van Nederland.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Inleiding	6
Pensioenverwachtingen consument zijn niet realistisch	7
Verschaf consument inzicht en maak maatregelen mogelijk	19
Methodologische verantwoording	22
Overzicht uitkomsten berekeningen	26

Samenvatting

Consumenten hebben hoge verwachtingen van hun pensioen. Dit blijkt uit recent onderzoek van de AFM. 59% van consumenten verwacht 70% of meer van het laatstverdiende brutosalaris als pensioen. 25% weet niet hoe hoog zijn pensioen zal zijn. Slechts 12% van de consumenten denkt dat zijn pensioen minder zal zijn dan 70% van het laatstverdiende brutosalaris. Onderzoek laat ook zien dat consumenten niet begrijpen welke factoren hun pensioen beïnvloeden. 47% van consumenten vindt de eigen pensioen kennis onvoldoende. Ook is een derde van de recent gepensioneerden teleurgesteld in de hoogte van het pensioen. Omdat de pensioenen de afgelopen jaren zijn versoerd en complexer geworden zijn, verwachten wij dat het percentage consumenten dat teleurgesteld is in hun pensioen in de toekomst kan gaan stijgen.

Omdat veel gepensioneerden teleurgesteld zijn en consumenten hoge verwachtingen hebben van de hoogte van hun pensioen heeft de AFM zich de vraag gesteld wat consumenten werkelijk aan pensioen mogen verwachten. Wij hebben daarom een analyse uitgevoerd van de waarschijnlijke uitkomst van de bestaande pensioenregelingen. Dit hebben we gedaan door voor een aantal voorbeeldregelingen de waarschijnlijke pensioenuitkomst te berekenen en deze te vergelijken met consumentenverwachtingen.

Uit dit onderzoek blijkt dat de meeste consumenten een redelijk – maar lager dan verwacht – pensioen zullen ontvangen. Een aantal specifieke groepen wordt geconfronteerd met een sober pensioen. Dit kan ertoe leiden dat zij hun huidige levensstijl niet kunnen handhaven of dat zij zelfs financieel in de problemen komen. De combinatie van een te hoge verwachting van de hoogte van het pensioen en het gebrek aan inzicht in onzekerheden en factoren die het pensioen beïnvloeden, leidt tot een verwachtingskloof bij consumenten.

Uit de analyse van de AFM blijkt dat de volgende groepen consumenten extra risico lopen op een sober pensioen:

Risicogroepen	Grootte risicogroep	Impact
Zelfstandigen zonder personeel (ZZP'ers)	In 2008 ruim 640.000 ZZP'ers (Bron CBS). Waarschijnlijk bouwt meer dan de helft geen aanvullend pensioen op (Bron Netspar-paper)	Geen pensioenopbouw boven AOW.
Eerste generatie allochtonen	In 2030 zijn er vierhonderdduizend eerste generatie allochtonen van 65 jaar en ouder. (Bron CBS)	Gemiddelde verlaging van AOW is 38% (Bron CBS). Daarnaast heeft men in het land van herkomst geen noemenswaardig pensioen opgebouwd.
Hoge franchise/lage opbouw	Rond de 10% van de consumenten (inschatting AFM)	Pensioen 10% lager dan vergelijkbare persoon met modale regeling
Beschikbarepremie-regelingen	5% van de deelnemers maar aantal stijgt (Bron DNB)	Uitkomst onzeker en afhankelijk van beleggingsrendement. Bovendien mogelijk slecht geadviseerd of karige regeling wegens beperkt draagvlak werkgever.
Steil carrièrepad	5% verdient bij pensionering meer dan twee maal modaal (Bron CBS)	Pensioen in verhouding tot laatstverdiende brutosalaris tot 40% lager dan relatieve pensioen van werknemer met modale loopbaanontwikkeling.
Echtscheiding	Echtscheidingspercentage 34% en slechts de helft van de vrouwen is economisch onafhankelijk. (Bron CBS)	Pensioen tot tientallen procenten lager afhankelijk van duur huwelijk en eventueel pensioen van partner.
Aflossingsvrije hypotheek	43% van de nieuwe hypotheek volledig aflossingsvrij (Bron Consumentenmonitor AFM 2008 Q3)	Door wegvallen hypotheekrenteaf trek na 30 jaar kunnen woonlasten verdubbelen

Aangezien consumenten in meerdere risicogroepen kunnen vallen en de overige persoonlijke omstandigheden verschillen is een analyse op individueel niveau nodig om te bepalen welke risico's mensen lopen.

Omdat consumenten te hoge verwachtingen van hun pensioen hebben en gebrek aan inzicht in welke factoren het pensioen beïnvloeden, kunnen consumenten geen weloverwogen beslissingen nemen over hun financiële levensloop. Mensen sparen daardoor bijvoorbeeld onvoldoende of nemen te veel financieel risico. Zouden ze beter inzicht hebben gehad in hun pensioensituatie dan hadden ze andere consumptie- en spaarbeslissingen kunnen nemen. Daarmee zouden zij hun financiële toekomst beter hebben kunnen verzorgen. Een duidelijk voorbeeld van een beslissing die hierbij belangrijk is, is de keuze voor een aflossingsvrije of beleggingshypotheek. Wanneer de hypotheek bij pensionering niet afgelost wordt, bijvoorbeeld door een tegenvallend rendement van een beleggingshypotheek, zullen de woonlasten bij pensionering onverwacht hoog blijven.

Wanneer geen actie wordt ondernomen zal de teleurstelling die voor veel consumenten in het verschiet ligt, het vertrouwen in het pensioenstelsel en de financiële dienstverlening kunnen schaden. Ook dit roept de vraag op hoe de verwachtingskloof verkleind kan worden.

De verwachtingskloof bestaat doordat consumenten het pensioen complex vinden en daardoor onvoldoende begrijpen. Ook nemen zij weinig initiatief om het te leren begrijpen. Consumenten ontvangen met het Uniform Pensioenoverzicht (UPO) wel de relevante gegevens over hun pensioen. Zij zijn echter onvoldoende in staat om in te zien wat dat in de praktijk voor hun persoonlijke situatie zal betekenen en wat de onzekerheden zijn. Ze overzien niet of hun pensioen voldoende hoog of juist sober zal zijn en begrijpen niet welke factoren de hoogte van het pensioen beïnvloeden.

Hier ligt uiteraard een grote verantwoordelijkheid bij de consument. Het pensioen is een belangrijke arbeidsvoorwaarde en een financieel product dat door de consument nog te weinig op waarde wordt geschat. Consumenten moeten zich bewust zijn dat een toereikend pensioen niet vanzelfsprekend is. Er bestaan al verschillende initiatieven om consumenten bij deze verantwoordelijkheid te helpen. Denk aan de stichting Pensioen kijker.nl en het programma 'Zorg voor de toekomst' van CentiQ, Wijzer in geldzaken. Het is belangrijk dat dergelijke initiatieven voortduren.

De pensioensector is zich bewust van deze verwachtingskloof en er worden initiatieven genomen om de consument beter inzicht te verschaffen. We denken dat oplossingen om consumenten beter inzicht te geven in hoogte en onzekerheden van het pensioen de volgende elementen moet bevatten: aggregeren en analyseren van data, begrijpelijk presenteren van de conclusies en deze vervolgens brengen bij de consument. De huidige pensioeninformatie zoals het UPO voldoet slechts voor een deel aan deze elementen. Het toekomstige Pensioenregister voegt daar een stap aan toe door alle pensioengegevens verzameld te presenteren.

De AFM nodigt de pensioensector uit om oplossingen voor de problematiek van de verwachtingskloof te onderzoeken inclusief mogelijke obstakels die een dergelijke oplossing in de weg kunnen staan.

De AFM zal zelf een bijdrage blijven leveren aan een versterking van de communicatie over pensioen naar consumenten.

Inleiding

Pensioeninzicht is voor de consument essentieel om weloverwogen financiële beslissingen te kunnen nemen en zich financieel goed op de oude dag te kunnen voorbereiden. Daarnaast is inzicht in de verwachte uitkomsten noodzakelijk voor het vertrouwen van de consument in de pensioensector en daarmee voor de houdbaarheid van het stelsel. De pensioensector heeft de afgelopen jaren veel bereikt in het beter informeren van de consument. Denk hierbij aan het uniforme pensioenoverzicht (UPO), de startbrief en het toekomstige Pensioenregister.

De AFM houdt onder meer toezicht op de verstrekking van deze UPO en startbrief. Daarbij stellen wij ons de vraag of verbetering van de verplichte informatieverstrekking ook gaat leiden tot meer inzicht in het pensioen¹ en (uiteindelijk) tot betere financiële beslissingen. Om te kijken wat het inzicht van consumenten in hun pensioensituatie is onderzocht de AFM wat de pensioenverwachtingen van consumenten zijn. Hieruit blijkt dat de pensioenverwachtingen van consumenten hoog zijn. Dit roept vervolgens de vraag op of er verschil bestaat tussen de verwachtingen van consumenten en de waarschijnlijke uitkomst van pensioenregelingen.

Om dit te onderzoeken kijken we in dit rapport naar drie aspecten:

1. de pensioenverwachtingen.
2. de prognose van de werkelijke hoogte van het pensioen;
3. de pensioenbehoefte ofwel uitgavenpatroon na pensionering;

Op basis van consumentenonderzoek (Consumentenmonitor 2009) hebben we geanalyseerd wat de verwachtingen van consumenten zijn over de hoogte van hun pensioen. Deze verwachtingen hebben we vergeleken met de pensioenprognose uit een door de AFM ontwikkeld rekenmodel. Deze uitkomsten worden vervolgens vergeleken met de pensioenbehoefte en verwachtingen die consumenten in algemene zin hebben ten aanzien van pensioenen. Wij doen hierbij geen uitspraak over de gewenste hoogte van het pensioen.

De uitkomsten van het onderzoek vormen voor de AFM aanleiding om de pensioensector uit te nodigen oplossingen voor de pensioenverwachtingsskloof te onderzoeken en te analyseren welke obstakels een dergelijke oplossing in de weg staan. Beschikbaarheid van gegevens is nog geen inzicht. Wie neemt de verantwoordelijkheid om inzicht te verschaffen aan de consument, of is de consument zelf aan zet?

¹ Waar we in dit rapport spreken over pensioen, bedoelen we steeds de som van AOW-pensioen en het pensioen in de zogenaamde tweede pijler, tenzij anders vermeld.

Pensioenverwachtingen consument zijn niet realistisch

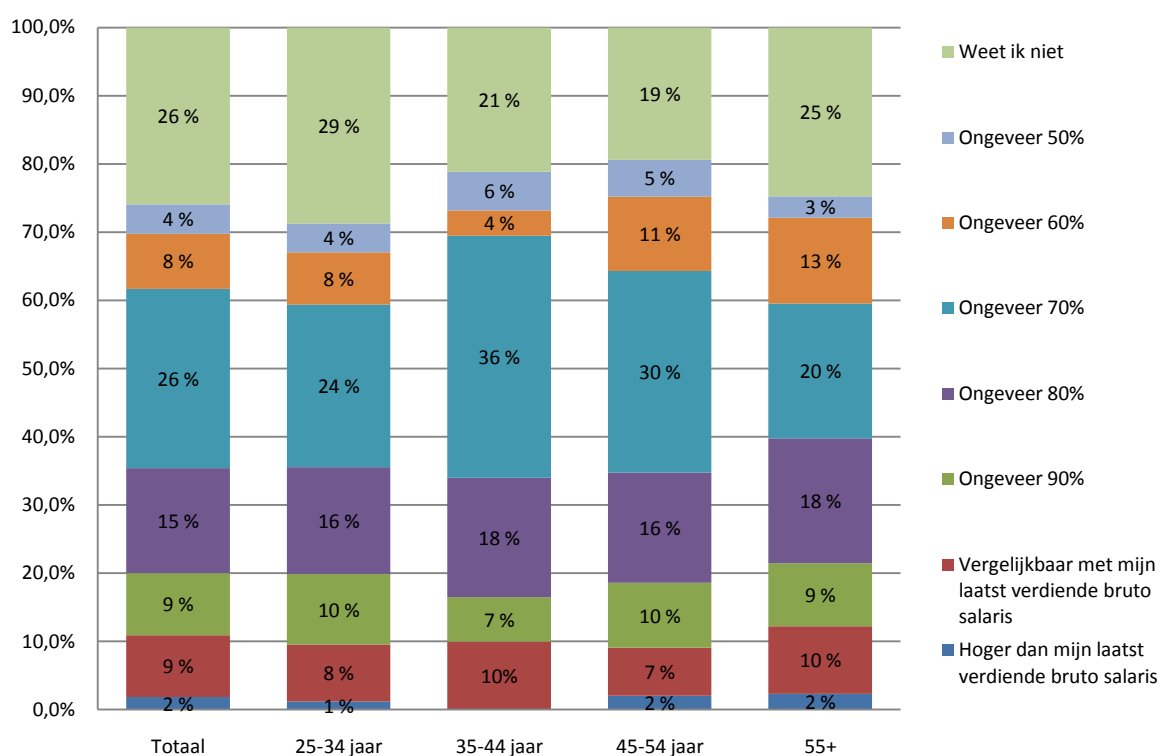
Consumenten begrijpen pensioen niet

Er wordt veel onderzoek gedaan over pensioen onder consumenten. Uit dit onderzoek blijkt dat de pensioenverwachtingen van consumenten hoog zijn, dat ze geen goede inschatting maken van het effect van sommige gebeurtenissen in het leven op hun pensioenuitkering, dat ze hun daadwerkelijke pensioen vinden tegenvallen en dat hun kennis van en betrokkenheid bij pensioen laag is.

Pensioenverwachting

Slechts 12% van de consumenten verwacht dat zijn pensioen lager zal zijn dan 70% van het laatstverdiende brutosalaris (8% verwacht ongeveer 60% en 4% verwacht zelfs ongeveer 50%). Dit blijkt uit de Consumentenmonitor 2009 van de AFM (Figuur 1). De doelstelling van de meeste regelingen is 70% van het gemiddeld verdiende brutosalaris.

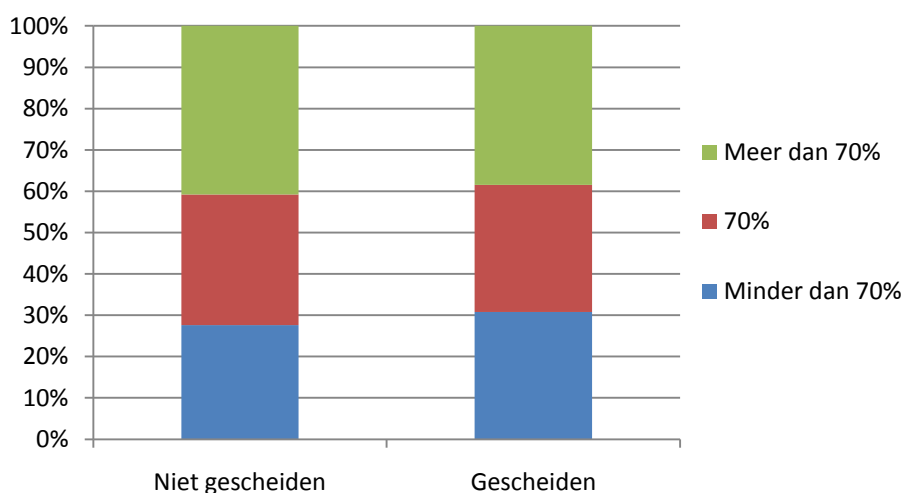
Opvallend is daarnaast dat maar liefst een kwart van de consumenten geen idee heeft hoe hoog het pensioen zal zijn. De groep van 35- tot 45-jarigen heeft nog tijd om aanvullende maatregelen te nemen om een mogelijke pensioentegenvaller op te vangen. Maar juist deze leeftijdsgroep heeft de hoogste verwachtingen. Bijna 70% van hen denkt er bij pensionering niet meer dan 30% in bruto-inkomen op achteruit te gaan.

Figuur 1 Verwacht bruto-inkomen bij pensionering als percentage van het laatstverdiende brutosalaris. (bron: Consumentenmonitor 2009, AFM) Percentages zijn afgerond en tellen niet altijd op tot 100%.

Het feit dat grote groepen consumenten geen beeld hebben van de hoogte van hun pensioen wordt nog eens bevestigd door NIBUD-cijfers die stellen dat een derde van de recent gepensioneerden teleurgesteld is in de hoogte van het pensioen.²

De hoogte van het pensioeninkomen is afhankelijk van de regeling, persoonlijke factoren en economische omstandigheden. Consumenten begrijpen niet welke factoren op welke manier hun pensioen beïnvloeden. Een goed voorbeeld is de consequentie van echtscheiding. Echtscheiding kan grote invloed hebben op de hoogte van het pensioeninkomen. Dit komt niet terug in de pensioenverwachting van gescheiden consumenten. Zowel gescheiden als niet gescheiden consumenten hebben dezelfde pensioenverwachting (Figuur 2).

Figuur 2 Nettopensioenverwachting als percentage van laatstverdiende nettosalaris voor, effect van echtscheiding.
(Bron: AFM Consumentenmonitor 2008 Q1)

Consumenten weten dat de eigen pensioenkennis tekortschiet. Zo blijkt uit onderzoek van het platform CentiQ³ dat 47% vindt dat ze over pensioenen te weinig kennis hebben. Dat de feitelijk gemeten kennis inderdaad niet hoog is zien we terug bij de scores op de online financiële-kennistest www.weetwatjeweet.nl en bijvoorbeeld bij onderzoeken van www.pensioenkijker.nl⁴.

In het CentiQ-onderzoek zien we dat de betrokkenheid (de wil om financiële kennis op te doen) laag is; bijna de helft zegt niet veel moeite te willen doen om de eigen financiële kennis te vergroten. Productinformatie wordt vaak onduidelijk of te moeilijk gevonden.

Uitkomst regelingen gemiddeld onder traditioneel richtpensioen en valt voor specifieke groepen lager uit

Individueel pensioeninkomen wordt beïnvloed door de regeling, persoonskenmerken en pensioengebeurtenissen en economische ontwikkelingen. We analyseren door middel van een rekenmodel het effect van deze factoren op het pensioeninkomen. Uit onze analyse blijkt dat de waarschijnlijke uitkomsten van pensioenregelingen in veel gevallen lager zijn dan de verwachtingen van consumenten. Daarnaast zijn er specifieke groepen die een sober pensioen zullen ontvangen. De uitkomsten van de analyses zijn te vinden in de bijlage *Overzicht uitkomsten berekeningen*.

² Meningingen over levensloop, Nibud, oktober 2004

³ Financieel inzicht van Nederlanders, CentiQ, mei 2008. Publieksonderzoek onder 4280 consumenten.

⁴ Pensioenkennis van de Nederlandse Consument, AFM, april 2008 en <http://www.pensioenkijker.nl/home/onderzoek>

In de bijlage *Methodologische verantwoording* lichten wij onze aanpak toe. Een soortgelijke analyse is eerder gedaan door de VU⁵, maar beperkt zich tot de regeling en persoonskenmerken. Pensioengebeurtenissen en economische ontwikkelingen worden niet meegenomen.

De regeling

Uitkomst regelingen is veelal minder dan het traditionele richtpensioen

De middelloonregeling is de meest voorkomende pensioenregeling in Nederland. Bij deze regeling wordt het pensioeninkomen gerelateerd aan het gemiddelde brutosalaris. Met de overstap van eindloon naar middelloon is de doelwaarde van de meeste pensioenregelingen veranderd van 70% van het laatstverdiende brutosalaris naar 70% van het gemiddelde brutosalaris⁶. De uitkomst van een middelloonregeling kan in de buurt liggen van het traditionele richtpensioen van 70% van het laatste brutosalaris, maar vaak zal de uitkomst lager zijn.

In 2005 had 68% van alle deelnemers een middelloonregeling, 12% van de actieve deelnemers een eindloonregeling, 12% een beschikbarepremieregeling en 8% een mengvorm van verschillende typen regelingen⁷. Naar verwachting is sinds 2005 het aantal deelnemers met een middelloonregeling of beschikbarepremieregeling gestegen.

Tabel 1 geeft enkele uitkomsten van onze analyse voor middelloonregelingen. Tabel 6, in de bijlage *Overzicht uitkomsten berekeningen* geeft een vollediger beeld.

	Geboortjaar 1990		
	eindloon	pensioen	% eindloon
Minimumloon			
Met volledige AOW	€ 37.477	€ 26.990	72,0%
Publieke/non-profit sector, MBO/HBO			
Bij looninflatie-indexatie	€ 57.962	€ 39.566	68,3%
Bij prijsinflatie-indexatie	€ 57.962	€ 35.788	61,7%
Private sector met middelloon			
Carrièrepad 3, 3, 2, 2 % ⁸	€ 95.357	€ 54.491	57,1%

Tabel 1 Voorbeelden van mogelijke uitkomst middelloonregelingen.⁹ Resultaten van voorbeeldpensioenregelingen in reële bedragen. Het gaat hier om voorbeelden gebaseerd op een ononderbroken deelname in een pensioenregeling van een deelnemer geboren in 1990 (cohort 1990). De opbouw is sterk afhankelijk van de gebruikte franchise, het opbouwpercentage, loopbaan en pensioengebeurtenissen. In de bijlage staan de uitgangspunten voor de berekening beschreven.

Beschikbarepremieregelingen kunnen leiden tot een pensioen dat vergelijkbaar is met een middelloonregeling. De uitkomst daarvan is echter onzekerder aangezien de deelnemer zelf het volledige beleggingsrisico draagt. Bij een tegenvallend beleggingsrendement –zoals in de huidige situatie door de kredietcrisis– zullen consumenten geconfronteerd worden met een laag pensioen. Bij lage premies kan het uiteindelijke aanvullende pensioen zelfs nihil zijn. Deze problematiek heeft inmiddels enige aandacht gekregen in de openbaarheid.

⁵ Ouderdomspensioen op zijn retour?, Pauline Bakker, VU Expertisecentrum Pensioenrecht, 2008

⁶ Bij de fiscale regels rond pensioenopbouw (het Witteveen kader) is de traditionele pensioennorm van 70% van het laatstverdiende brutosalaris nog steeds het uitgangspunt. Daarnaast komt de traditionele pensioennorm tot uiting in de hoogte van de AOW. Deze is vastgesteld op 70% van het minimumloon.

⁷ Bron: DNB.

⁸ Tot 35 jaar 3% individuele loonstijging per jaar, 35 tot 45 jaar 3% per jaar, 45 tot 55 jaar 2% per jaar, 55 tot 65 jaar 2% per jaar.

⁹ Alle bedragen - tenzij anders vermeld - in dit rapport zijn in reële euro's uit 2009, gecorrigeerd op basis van de prijsinflatie.

Eerdere generaties hebben regeling met vergelijkbare uitkomst maar minder risico's

Tot 2004 hadden de meeste deelnemers eindloonregelingen. De uitkomsten van deze regelingen zijn hoger dan maar vergelijkbaar met huidige middelloonregelingen. Eindloonregelingen blijken beter bestand tegen inflatie en een steile inkomensontwikkeling. Oudere cohorten (geboren voor 1990) hebben vaker deelgenomen in een eindloonregeling dan jongere. Daar staat echter tegenover dat velen uit de oudere cohorten pensioenopbouw missen doordat zij vaker dan jongere cohorten zijn getroffen door werkloosheid of een arbeidsongeschiktheidsuitkering ontvingen.

In deze analyse hebben we geen rekening gehouden met de vroegere regelingen voor vervroegd uittreden. Bij het afschaffen van VUT zijn de pensioenaanspraken van bestaande deelnemers veelal verhoogd. Dit betekent dat het pensioen voor het deelnemers geboren in 1950 (cohort 1950) in de praktijk vaak wat hoger zal uitpakken dan onze berekeningen laten zien.

Persoonlijk profiel en pensioengebeurtenissen

Naast de regeling is het persoonlijke profiel van de deelnemer van invloed op de hoogte van het pensioen. Met het persoonlijk profiel doelen we op zaken als: niet deelnemen aan een pensioenregeling, leeftijd waarop de consument begint met werken, individuele salarisontwikkeling, maar ook een eventueel verblijf in het buitenland. Het zijn dus loopbaangerelateerde zaken. Pensioengebeurtenissen definiëren we als eenmalige gebeurtenissen die de hoogte van het pensioen beïnvloeden. Echtscheiding is een voorbeeld van een pensioengebeurtenis.

Beperkt aantal werknemers neemt niet deel aan een pensioenregeling

Er zijn nog steeds werknemers die niet deelnemen aan een tweedepijlerpensioenregeling. Dit wordt in de pensioenwereld de witte vlek genoemd. Binnen de witte vlek onderscheiden we werknemers die geen pensioen opbouwen omdat hun werkgever geen regeling aanbiedt (witte werkgever) en werknemers die niet deelnemen in de pensioenregeling van hun werkgever (witte werknemers).

Minder dan 9% van werknemers neemt niet deel aan een pensioenregeling. In de meeste gevallen gaat het om een tijdelijke witte vlek¹⁰. Zo zijn veel witte werkgevers kleine en beginnende ondernemingen die na een aantal jaren wel een pensioenregeling aanbieden. De groep witte werknemers bestaat vooral uit mensen die in deeltijd werken, mensen met een flexibel contract of werknemers die jonger zijn dan 29 jaar. Veel witte werknemers waren tijdelijk uitgesloten van een regeling omdat er een minimale toetredingsleeftijd gold of een wachttijd bij indiensttreding. Met de invoering van de pensioenwet in 2007 zijn er minder uitzonderingsgronden. Zo is de wachttijd maximaal twee maanden en de toetredingsleeftijd maximaal 21 jaar. Hierdoor zal het aantal witte werknemers verder zijn gedaald.

Omdat het aantal witte vlekken daalt, zullen vooral oudere werknemers tijdens hun loopbaan te maken hebben gehad met witte vlekken. Vaak zal het gaan om een tijdelijke witte vlek met daardoor beperkte gevolgen. De gevolgen van een witte vlek worden beschreven in het tekstkader *Ontbreken van pensioenopbouw*. Voor werknemers met een langdurige witte vlek kunnen de pensioengevolgen zeer groot zijn. Vanwege het ontbreken van betrouwbare cijfers en het vermoeden dat de groep werknemers die nu in een witte vlek zitten klein is, hebben wij in deze analyse de witte vlek verder buiten beschouwing gelaten.

Pensioenopbouw zelfstandigen zonder personeel niet nader geanalyseerd

Een andere belangrijke groep zonder pensioenregeling zijn de zelfstandigen zonder personeel (ZZP'ers). Deze groep is de afgelopen jaren sterk toegenomen tot ruim 640.000 in 2008¹¹. ZZP'ers dienen zelf voor hun pensioenvoorziening te zorgen. Waarschijnlijk bouwt de helft van de ZZP'ers geen of beperkt aanvullend pensioen op¹². Het ministerie van SZW schat dat niet meer dan 2% van hen pensioen opbouwt via een pensioenfonds¹³. Een deel van de ZZP'ers bouwt pensioen op in de

¹⁰ Rapport Witte vlekken op pensioengebied, quick scan 2001, Sociaal Economische Raad, 2001 en Witte vlekken op pensioengebied, Research voor beleid, 1997

¹¹ CBS, 'Sterke groei zelfstandigen zonder personeel', Sociaaleconomische trends, 3e kwartaal 2009

¹² <http://www.netspar.nl/events/2009/debat/paperlecq.pdf>

¹³ Zie de brief van minister Donner aan de Tweede Kamer inzake Pensioenopbouw door zelfstandigen d.d. 26 juni 2008.

derde pijler of gebruikt het vermogen in de eigen zaak als pensioenvoorziening. Omdat er zeer summier cijfers beschikbaar zijn over de pensioenopbouw door ZZP'ers hebben we – ondanks dat de ontbrekende pensioenvoorziening voor ZZP'ers een belangrijk probleem is – deze groep niet verder in onze analyse meegenomen. De gevolgen van het ontbreken van een pensioenregeling worden hieronder in algemene termen beschreven in het kader *Ontbreken van pensioenopbouw*.

Kader 1: Ontbreken van pensioenopbouw

Consumenten kunnen om verschillende redenen pensioenopbouw missen. Redenen kunnen zijn werkloosheid, arbeidsongeschiktheid of een tijd stoppen met werken. Ook kan een werkgever geen pensioenregeling aanbieden: de eerder genoemde witte vlek. Maar ook de groep van ZZP'ers zal veelal geen pensioenregeling hebben. Mits men woonachtig is in Nederland loopt de opbouw van de AOW wel gewoon door.

	Geboortejaar		
	1950	1970	1990
Deelnemer uit publieke/non-profit sector, MBO/HBO			
Bij looninflatie-indexatie en ononderbroken deelname in regeling	91,0%	75,8%	68,3%
Twee jaar geen regeling vanaf 25 ^e	88,9%	74,4%	67,3%
Twee jaar geen regeling vanaf 40 ^e	88,7%	74,6%	66,8%
Twee jaar geen regeling vanaf 55 ^e	89,7%	74,2%	66,5%

Tabel 2 Gevolgen van ontbreken van pensioenopbouw gedurende twee jaar in vergelijking met ononderbroken opbouw.

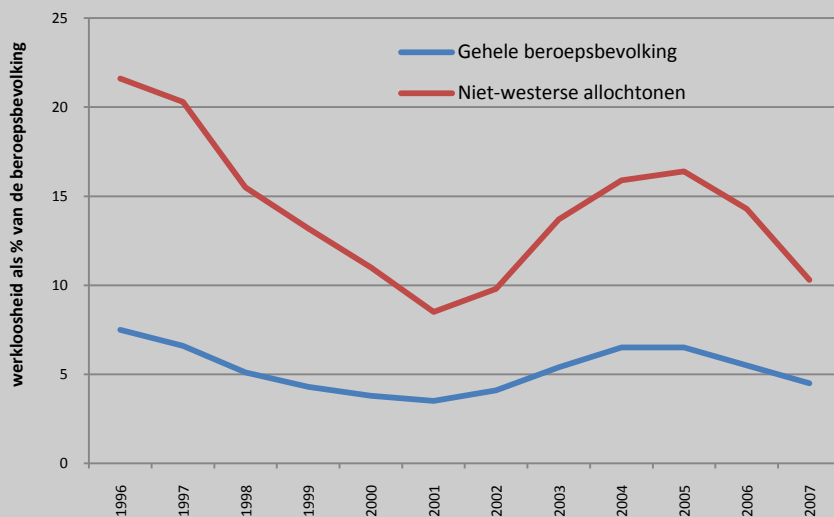
De voorbeeldpersoon uit cohort 1990 zal bij een ononderbroken deelname in een pensioenregeling vanaf zijn 24^e een pensioen opbouwen van 68,3% van het laatstverdiende brutosalaris. Als hij vanaf zijn 55^e echter twee jaar pensioenopbouw mist zal hij bij pensionering 1,8 procentpunten meer in inkomen achteruitgaan. Alle resultaten zijn als percentage van het laatstverdiende brutosalaris weergegeven voor de cohorten 1950, 1970 en 1990 en zijn berekend voor het profiel van een deelnemer met MBO/HBO-diploma werkzaam in de publieke of non-profit sector. Carrièrepad 3, 1,5, 1, 1%.¹⁴

Een jaar geen pensioenopbouw kost 0,5 tot 1 procentpunt in termen van het laatstverdiende brutosalaris. De gevolgen van een ontbrekende pensioenregeling hangen af van de leeftijd van de deelnemer en het type regeling. De gevolgen zijn het sterkst in het eindloonsysteem (cohort 1950 voor leeftijden 25 en 40). Twee jaar geen opbouw leidt tot een daling van het pensioen met twee procentpunten in termen van het laatstverdiende brutosalaris. In het middelloonsysteem (cohort 1990) zijn de gevolgen groter naarmate men ouder is. Zo leidt een jaar geen opbouw aan het begin van de loopbaan tot een verlies van 0,5 procentpunten en op 55 jarige leeftijd tot 0,9 procentpunten.

Een belangrijke reden voor het ontbreken van pensioenopbouw is werkloosheid. Generaties en bevolkingsgroepen worden echter anders geraakt. Er zijn grote verschillen in werkloosheidspercentage en werkloosheidsduur en daarmee tussen de pensioengevolgen.¹⁵ Het werkloosheidspercentage in Nederland is de afgelopen jaren gedaald maar stijgt recentelijk weer. Oudere werknemers hebben door de hogere werkloosheid in het verleden vaker te maken gehad met een periode van werkloosheid.

¹⁴ 35 jaar 3% individuele loonstijging per jaar, 35 tot 45 jaar 1,53% per jaar, 45 tot 55 jaar 1% per jaar, 55 tot 65 jaar 1% per jaar.

¹⁵ Er bestaat een regeling Financiering Voortzetting Pensioenverzekering (FVP) hieruit kan men onder bepaalde voorwaarden een bijdrage voor pensioenopbouw krijgen. De FVP-regeling wordt overigens beëindigd. Vanaf 1 januari 2011 is er geen instroom meer mogelijk. Voor een FVP-bijdrage moet men op de eerste dag van werkloosheid ouder zijn dan 40 jaar en recht hebben op een WW-uitkering. Gedurende de eerste 180 dagen werkloosheid ontvangt men geen bijdrage. De bijdrage is gemaximeerd.

Figuur 3 Ontwikkeling werkloosheid. Bron: CBS

Iemand's opleiding en afkomst bepalen in belangrijke mate de kans werkloosheid. Zo is het werkloosheidspercentage onder laagopgeleiden meer dan twee keer zo hoog als bij hoog opgeleiden¹⁶. De werkloosheid onder niet-westerse allochtonen is twee tot drie maal hoger dan gemiddeld. Daarnaast stijgt de werkloosheid onder deze groepen sneller in economisch slechte tijden. Ook zijn er grote verschillen in niveau en duur van werkloosheid. Zo had in 2007 een kwart van alle werklozen al meer dan twee jaar geen werk. De helft van de werkzoekenden heeft binnen een half jaar een nieuwe baan gevonden. Laagopgeleiden en niet-westerse allochtonen hebben een grotere kans pensioenopbouw te missen door perioden van werkloosheid. Hetzelfde geldt voor oudere werknemers. Daar staat tegenover dat voor mensen met een laag inkomen de AOW een groter deel is van hun pensioenopbouw. De AOW-opbouw loopt tijdens een periode van werkloosheid gewoon door zodat het effect van werkloosheid op het pensioen voor deze groep beperkt wordt.

Bij steil carrièrepad naar verhouding grote inkomensteruggang bij pensionering

We zien dat mensen met een steil carrièreverloop bij pensionering fors in inkomen achteruitgaan. Tabel 3 toont dit. Zo zullen werknemers met een continue salarisstijging van 3% een pensioen ontvangen van ongeveer 50% van het laatstverdiende brutosalaris.

Vooral bij salarisstijgingen aan het einde van de loopbaan zal men bij pensionering fors in inkomen achteruitgaan. Bij een vlak carrièreverloop liggen het laatste en het gemiddelde salaris niet ver uit elkaar. Bij een steil carrièreverloop zal het laatste salaris echter veel hoger zijn dan het gemiddelde salaris. Het pensioen uit een middelloonregeling is een percentage van het gemiddelde salaris en zal daarom bij een steil carrièreverloop over de gehele loopbaan of aan het einde daarvan aanzienlijk lager zijn dan het laatstverdiende salaris.

¹⁶ In 2007 was 7,1% van de laag opgeleide beroepsbevolking werkloos terwijl van de hoog opgeleiden slechts 2,9% werkloos was. Bron: CBS

Scenario	Bruto-eindsalaris	Bruto-pensioen	Pensioen als percentage van bruto-eindloon
Volledig vlakke loopbaan	€ 36.209	€ 31.069	85,8%
Continue salarisstijging van 3%	€ 114.174	€ 57.850	50,7%
Continue salarisstijging van 5%	€ 241.148	€ 92.124	38,2%
Salarisstijging 1, 2, 3, 4 %	€ 91.644	€ 45.570	49,7%
Salarisstijging 4, 3, 2, 1 %	€ 97.008	€ 58.947	60,8%
Salarisstijging 8, 6, 4, 2 %	€ 252.751	€ 118.077	46,7%
Salarisstijging 2, 4, 6, 8 %	€ 226.165	€ 72.026	31,8%

Tabel 3 Pensioenuitkomst middelloonregeling bij verschillende loopbaanprofielen. De tabel laat zien dat bij een middelloonregeling bij een vlakkere loopbaan de inkomensteruggang bij pensionering verhoudingsgewijs lager is. Alle berekeningen zijn gedaan bij een aanvangssalaris van €25.000, een opbouwpercentage van 2,05% en een franchise van €10.350. Het gaat hier om een voorbeeld, in de praktijk bestaat een grote spreiding in de hoogte van het opbouwpercentage en franchise. Salarisstijging 1, 2, 3, 4% betekent tot 35 jaar stijgt salaris 1% per jaar, tot 45 jaar, 2%, tot 55 jaar 3% en tot 65 jaar 4% per jaar.

Verblijf in buitenland beperkt pensioenopbouw

Bij verblijf in het buitenland van meer dan één jaar mist men AOW-opbouw. Voor elk jaar dat iemand na zijn vijftiende niet in Nederland woont, wordt de AOW-uitkering twee procentpunten gekort. Hierdoor worden twee groepen geraakt: mensen die een tijd in het buitenland hebben gewoond en eerste generatie allochtonen die op latere leeftijd naar Nederland verhuizen. Eerste generatie allochtonen komen gemiddeld op vierendertigjarige leeftijd in Nederland: dit levert een korting van 38% op de AOW-uitkering op. Aangezien allochtone werknemers naast een beperkte AOW-opbouw ook korter aanvullend pensioen zullen opbouwen en daarnaast veelal in de lagere inkomenscategorie vallen, zullen zij veelal een zeer beperkt pensioen hebben. Bij een pensioeninkomen onder het AOW-niveau kan men onder voorwaarden aanspraak maken op een bijstandsuitkering¹⁷.

Echtscheiding is kostbaar

Door een echtscheiding kan het pensioen tientallen procenten lager uitvallen. Volgens de wet hebben beide partners die in gemeenschap van goederen zijn getrouwd bij echtscheiding recht op de helft van het ouderdomspensioen dat tijdens het huwelijk is opgebouwd. Het aantal huwelijken dat in een scheiding eindigt is in de loop der jaren gestegen. Één op de drie huwelijken loopt spaak waarbij het gemiddelde huwelijk 14 jaar duurt. Dat is al snel een kwart tot een derde van iemands arbeidzame leven. De in die periode opgebouwde pensioenrechten –en die kunnen een fors deel uitmaken van het totale pensioen- dienen tussen de beide voormalige partners te worden verdeeld¹⁸. Zo zien we in onze analyse dat iemand waarvan de partner niet werkte en die na 21 jaar gaat scheiden, een pensioen heeft dat 15% lager is dan wanneer men niet was gescheiden.

¹⁷ In 2009 zijn er in Nederland 171905 eerste generatie allochtonen van 65 jaar en ouder. In 2030 verwacht het CBS dat dit er ruim vierhonderdduizend zullen zijn. Bron: CBS, Statline

¹⁸ Sinds 1 mei 1995 geldt de Wet verevening pensioenrechten bij scheiding. Deze wet stelt dat het ouderdomspensioen altijd wordt verdeeld, tenzij de partners in de huwelijkse voorwaarden of in een scheidingsconvenant uitdrukkelijk hebben afgesproken dat de toepasselijkheid van deze wet is uitgesloten.

Scenario	Bruto-eindsalaris	Brutopensioen	Pensioen als percentage van bruto-eindloon
Niet gescheiden	€ 86.924	€ 53.171	61,2%
getrouwd van 24 ^e t/m 34 ^e , daarna gescheiden	€ 86.924	€ 50.030	57,6%
getrouwd van 24 ^e t/m 45 ^e , daarna gescheiden	€ 86.924	€ 45.259	52,1%
getrouwd van 24 ^e t/m 60 ^e , daarna gescheiden	€ 86.924	€ 36.294	41,8%

Tabel 4 Gevolgen van echtscheiding voor kostwinnaar. De gevolgen van een echtscheiding (na een huwelijk in gemeenschap van goederen) zijn groter naarmate men langer getrouwd was. De pensioengevolgen van een scheiding na bijvoorbeeld tien jaar huwelijk zijn kleiner als men in het begin van de loopbaan trouwde dan wanneer het huwelijk aan het einde van de loopbaan werd gesloten.

Tegenwoordig zien we steeds meer tweeverdieners die beiden pensioenrechten opbouwen. Als beiden een vergelijkbare pensioenopbouw hebben zullen de gevolgen voor de individuele rechten beperkt zijn. In de praktijk zien we echter dat er grote inkomensverschillen tussen partners bestaan zodat ook bij tweeverdieners een echtscheiding forse pensioengevolgen heeft. De partner met de minste pensioenopbouw zal een deel van de pensioenopbouw van de gewezen partner ontvangen.

Voor ongehuwd samenwonenden of echtparen die getrouwd zijn onder huwelijkse voorwaarden geldt bij scheiding geen verplichte verevening van pensioenrechten. Partners kunnen eventueel wel in een samenlevingscontract of huwelijksvereenkomst een verdeling van de pensioenrechten bij relatiebeëindiging regelen. Indien er geen afspraken zijn gemaakt over de verdeling zal juist de partner met geen of weinig pensioenopbouw later een beperkt pensioen ontvangen. Partners die zelf geen pensioen hebben opgebouwd zullen bij een scheiding bij huwelijksvoorwaarden en na ongehuwd samenwonen in principe geen aanspraken kunnen maken op de verdeling van pensioenrechten. Na beëindiging van de relatie zal degene die niet werkte en bijvoorbeeld de kinderen verzorgde, geen aanspraak kunnen maken op pensioenrechten van de voormalige partner. Zij (want in de meeste gevallen zal het gaan om de vrouw) kan hierdoor bij pensionering geconfronteerd worden met een relatief laag pensioen.

Economische ontwikkelingen

Tegenvallende rendementen op de beurs en wijzigingen in de rentestand kunnen zorgen voor bijvoorbeeld achterblijvende indexatie en korten van de pensioenaanspraken. Door deze pensioengebeurtenissen kan het pensioen tot tientallen procenten lager uitvallen.

Beperking indexatie leidt tot fors koopkrachtverlies

Bij middelloonregelingen is het pensioeninkomen sterk afhankelijk van indexatie van de aanspraken. Zonder indexatie groeien opgebouwde pensioenrechten niet mee met de inflatie. Of indexatie mogelijk is hangt bij de meeste fondsen in Nederland af van het rendement op beleggingen. Tegenvallende beleggingsresultaten en een lage rentestand als gevolg van de kredietcrisis hebben een grote invloed op de dekkingsgraad van pensioenfondsen en daarmee op de mogelijkheid tot indexatie. Van veel Nederlandse pensioenfondsen is de dekkingsgraad gedaald tot onder de 105%¹⁹, waardoor indexatie voorlopig niet mogelijk is. Mogelijk kunnen pensioenfondsen vijf jaar lang niet indexeren. Dit zou een koopkrachtverlies betekenen tot 10%. Bij indexatie op basis van loonontwikkeling in plaats van prijsontwikkeling kan het koopkrachtverlies zelfs oplopen tot 15%.²⁰

¹⁹ In het eerste kwartaal van 2009 was de geraamde gemiddelde dekkingsgraad van Nederlandse pensioenfondsen 92%. Slechts 83 van de 392 pensioenfondsen had een dekkingsgraad boven de 105%. Dit betreft echter maar 8 % van alle fondsdeelnemers. Bron: DNB, 2009

²⁰ Inmiddels lijkt de dekkingsgraad te zijn gestegen. Zo maakte ABP in november 2009 bekend dat de dekkingsgraad 105% bedraagt en zij de opgebouwde rechten met 0,45% zullen indexeren.

De gevolgen van niet indexeren zijn leeftijdsafhankelijk. Een oudere deelnemer zal grotere gevolgen ondervinden dan een jongere en een gepensioneerde zal het hardst worden getroffen. Aangezien de aanspraken van de jongere deelnemer nog maar beperkt zijn, zal niet indexeren maar zeer beperkt doorwerken in de uiteindelijke pensioenuitkering. Ook bestaat er een kans dat bij meevallende toekomstige rendementen er alsnog geïndexeerd zal worden.

Korten van pensioenaanspraken treft ouderen

De dekkingsgraad is een belangrijk sturingsmechanisme van een pensioenfonds. Als deze lang laag blijft, bestaat het risico van het niet kunnen voldoen aan alle pensioenverplichtingen. Om dit tegen te gaan worden in eerste instantie maatregelen genomen als het schrappen van indexatie of het verhogen van de premie. Als dit soort maatregelen onvoldoende zijn kan besloten worden om aanspraken te korten. Dit betekent dat het pensioeninkomen lager wordt dan eerst is toegezegd. De gevolgen van het korten van aanspraken treft vooral gepensioneerden en oudere werknemers. Een deelnemer die aan het einde van zijn loopbaan staat, heeft grote aanspraken opgebouwd en een korting in deze aanspraken heeft voor hem dan ook grote gevolgen. Een gepensioneerde wiens inkomens voor de helft uit AOW en de helft uit tweede-pijlerpensioen bestaat, zal bij een korting van 5% zijn nominale bruto-inkomen met 2,5% achteruit zien gaan. Door de ontbrekende indexatie zal de koopkracht zelfs sterker dalen²¹.

Tegenvallende beleggingsrendementen raken beschikbarepremieregelingen direct

Beschikbarepremieregelingen zijn erg kwetsbaar voor tegenvallende beleggingen en lage rente. De kredietcrisis heeft dan ook grote gevolgen voor het pensioeninkomen dat met deze regelingen wordt opgebouwd. Deelnemers zullen de waarde van hun belegde vermogen soms met tientallen procenten hebben zien dalen. Consumenten die op het punt stonden met pensioen te gaan, hebben door de lage rente een veel lagere lijfrente kunnen aankopen. Door te beleggen volgens het *life-cycle*-principe²² kan dit *timing*-risico overigens enigszins beperkt worden. Afhankelijk van de samenstelling van de portefeuille, het toekomstig herstel van de beleggingen en de leeftijd van de deelnemer, kunnen de gevolgen van de financiële crisis oplopen tot een uitkering die tientallen procenten lager uitvalt dan voorzien²³.

Wat is er nodig om levensstandaard voort te zetten?

Verwacht benodigd budget is gemiddeld circa 60% van laatstverdiende brutosalaris

Uit onderzoek blijkt dat consumenten over het algemeen minimaal 70% van het laatste *nettosalaris* nodig denken te hebben om hun levensstandaard na pensionering voort te zetten.²⁴ Rekening houdend met de veranderende belastingdruk bij pensionering betekent dit dat consumenten hun levensstijl moeten aanpassen als het pensioen lager is dan 55-60% van het pensioen van laatstverdiende *brutosalaris*: ze zullen moeten bezuinigen of hun vermogen aanspreken

Wat mensen exact nodig hebben is sterk afhankelijk van hun persoonlijke situatie. Ook geldt dat een pensioen in absolute termen hoog kan zijn, maar in verhouding tot het laatste salaris beperkt. Ook dan zullen mensen hun levensstijl moeten aanpassen of hun vermogen moeten aanspreken.

Let op: additionele inkomstenbronnen zijn soms significant...

Inkomen uit pensioen bepaalt voor een belangrijk deel het budget na pensionering. Veel ouderen hebben daarnaast ook andere inkomensbronnen, zoals een opgebouwd vermogen dat aangesproken kan worden. Het gemiddelde vermogen in 2006 van 65+-huishoudens was €206.000. De verschillen tussen huishoudens zijn groot: huishoudens met een laag inkomen hebben vaak ook een beperkt vermogen, huishoudens met een hoger inkomen hebben een groter vermogen. Vaak is de eigen woning het belangrijkste bestanddeel van het vermogen. Dit deel van het vermogen is niet probleemloos te gebruiken om

²¹ Als we aannemen dat de AOW wel wordt geïndexeerd en de inflatie 2% is dan zal in dit voorbeeld het uiteindelijke koopkrachtverlies 3,5% zijn.

²² In artikel 52 van de Pensioenwet is bepaald dat bij premieovereenkomsten moet worden belegd conform het 'life cycle'-principe. Als het een premieovereenkomst betreft met beleggingsvrijheid, en betrokkene maakt van die vrijheid gebruik, dan adviseert de pensioenuitvoerder betrokkene hoe hij de beleggingen zodanig kan spreiden dat aan het 'life cycle'-principe wordt voldaan.

²³ Ongeveer 800.000 Nederlanders hebben (ook) een beschikbarepremieregeling. (Bron: DNB)

²⁴ Financial literacy, retirement provisions, and household portfolio behavior; Dr. Maarten van Rooij, 2008. Van Rooij

extra uitgaven mee te financieren. Het andere deel van het vermogen bestaat vaak uit spaargeld en effecten en is eenvoudig voor consumptie in te zetten. Omdat additionele inkomstenbronnen sterk verschillen per huishouden gebruiken we in onze analyse alleen de inkomsten uit AOW en aanvullend pensioen.

Kader 2: Gevolgen voor persoonlijk budget van pensioentegenvaller

We beschrijven de gevolgen van de een tegenvallend pensioen aan de hand van de volgende voorbeelden:

1. Gescheiden alleenstaande man
2. Eerste generatie allochtoon echtpaar
3. Carrière maker

Gescheiden alleenstaande man

Zoals we hebben laten zien kan een echtscheiding grote pensioengevolgen hebben. Neem bijvoorbeeld een man die van zijn 34e tot zijn 60e getrouwd was in gemeenschap van goederen. Vlak voor pensionering is zijn brutosalaris €50.752²⁵, netto is dit €34.274 (€2856 per maand). Als we aannemen dat deze man een driekamerappartement huurt dan zullen zijn uitgaven €2562 per maand zijn²⁶. Hij houdt daarmee €294 per maand over om te sparen. Als hij alimentatie moet betalen, blijft zelfs minder over.

Bij pensionering ontvangt deze man een AOW-uitkering voor alleenstaanden van €13.139 per jaar en daarnaast een aanvullend pensioen van €15.156. Zou hij niet gescheiden zijn dan zou het aanvullende pensioen €23.692 brutobedragen. Totaal is zijn pensioen €28.304 bruto per jaar (55% van laatstverdiende brutosalaris). Dit komt overeen met netto €23.374 per jaar (€1947 per maand).

Bij pensionering heeft deze man per maand €900 minder te besteden. Dat zal te weinig om zijn oude levensstijl voort te zetten. Maandelijks komt hij €600 tekort.

Eerste generatie allochtoon echtpaar

Het tweede voorbeeld is een allochtoon echtpaar waarvan beide partners zich op 34-jarige leeftijd in Nederland hebben gevestigd. Zij missen beiden zo een flink deel van de AOW-opbouw (op 65-jarige leeftijd zal de AOW-uitkering met 38% worden gekort). Ook hebben ze voor hun komst naar Nederland geen pensioen opgebouwd. Alleen de man werkt en heeft een inkomen dat vlak voor pensionering is opgelopen tot €25.464 bruto per jaar. Netto heeft dit echtpaar €21.460 te besteden (€1788 per maand).

Volgens de normbegrotingen van het Nibud zal een dergelijk huishouden (Twee volwassen zonder kinderen, huurhuis met gemiddelde huur) het gehele inkomen uitgeven en niets overhouden om te sparen. Bij pensionering zal de man een ouderdomspensioen hebben opgebouwd van €6285. Elk van de partners ontvangt daarnaast een gekorte AOW-uitkering van €5681 per jaar. Het totale brutojaarinkomen bij pensionering is daarmee €17.647; 70% van het laatstverdiende brutosalaris. Netto is het gezamenlijk inkomen €16.291 (€1358 per maand) en daarmee meer dan vijfduizend euro lager dan voor pensionering (€430 netto per maand minder). Dit echtpaar zal daarmee de levensstijl na pensionering drastisch moeten aanpassen om nog rond te komen. Hun nettopensioeninkomen ligt namelijk €150 onder wat volgens het Nibud nodig is voor het bestaansminimum. Zij zullen geen of weinig financiële reserves hebben om op terug te vallen aangezien zij voor pensionering onvoldoende inkomen hadden om te sparen.

Carrière maker

Een werkneemster met een middelloonregeling met een steil carrièrepad zal er bij pensionering relatief sterk in inkomen op achteruit gaan. Stel bijvoorbeeld dat een iemand op haar 24e begint met een salaris van €30.000. Het carrièreverloop is 1%, 2%, 3%, 4%. Het opbouwpercentage van haar middelloonregeling is 2,05% met een franchise van €10.100. Bij pensionering op haar 65e zal haar bruto-inkomen zijn gegroeid tot €78.042. Netto is dit €47.553 (€3963 per maand).

²⁵ Gebaseerd op een startsalaris van €25000 op viertwintigjarige leeftijd. Inkomensstijging van 2,5%; 2%; 1,5%; 1%. Opbouwpercentage 2,05% en een franchise van €10100. Looninflatie en prijsinflatie zijn nul.

²⁶ De uitgaven voor de voorbeeldhuishoudens zijn gebaseerd op het Nibud Budgethandboek 2008.

Bij pensionering zal haar inkomen echter fors dalen tot €28.814. Als we aannemen dat zij samenwoont dan zal haar AOW-uitkering €9163 bedragen. Haar totale bruto-inkomen na pensionering wordt daarmee €37.976,49% van het laatstverdiende brutosalaris. Netto bedraagt het pensioeninkomen €28.895 (€2408 per maand). Per maand heeft deze consument €1555 minder te besteden. Als deze consument een pensioen verwachtte van 70% van het laatstverdiende salaris dan zou dit overeenkomen met €54.629 bruto, netto €38.554. Ten opzichte van wat zij werkelijk ontvangt, valt haar netto-inkomen maandelijks €805 tegen.

Ook na pensionering ontvangt deze persoon een bovenmodaal inkomen met daarnaast mogelijk een partnerinkomen. Zij wordt wel geconfronteerd met een fikse en bovenal onverwachte inkomensdaling. Zou deze persoon hebben geweten wat haar inkomen zou zijn na pensionering dan had zij voor pensionering betere consumptie- en spaarbeslissingen kunnen nemen. Zo had zij mogelijk meer gespaard en minder risico genomen.

...en uitgaven kunnen tegenvallen

Over het algemeen veranderen uitgaven een aantal keer na pensionering. De eerste paar jaar gaan de uitgaven aan bijvoorbeeld reizen omhoog. Daarna gaan de uitgaven aan reizen omlaag en worden de kosten voor gezondheidszorg weer hoger. De huidige generatie 75+-ers gaat bijvoorbeeld minder vaak lang op vakantie dan de totale bevolking²⁷. Een onzekere factor voor het uitgavenpatroon van toekomstig gepensioneerden is de stijgende levensverwachting. De toekomstige gepensioneerden die langer leven en langer vitaal zijn, zullen mogelijk ook een ander uitgavenpatroon hebben en daarmee afwijkende pensioenbehoefte.

Woonlasten zijn een belangrijke uitgavenpost. Voor consumenten die hun hypotheek hebben afgelost dalen de woonlasten sterk. Voor die mensen die hun hypotheek niet hebben afgelost zullen de woonlasten relatief hoog blijven.

- Bij consumenten die hun hypotheekschuld niet aflossen zullen na dertig jaar de nettowoonlasten sterk stijgen. De hypotheekrente voor het eigen huis is namelijk slechts dertig jaar fiscaal aftrekbaar. Dit kan betekenen dat de rentelasten van de ene op de andere dag verdubbelen²⁸. In 2008 was 48% van de nieuw afgesloten hypotheekleningen aflossingsvrij. Een onbekend deel van deze consumenten bouwt ook geen verpand vermogen op om de lening af te lossen.
- Degenen die via beleggingen vermogen opbouwen om de hypotheek af te lossen zullen bij een tegenvallend rendement blijven zitten met een restschuld, geen hypotheekrenteaftrek en dus onverwacht hoge woonlasten hebben. Ongeveer tien procent van de hypotheekleningen is gekoppeld aan een beleggingsverzekering.

De risico's rond uitgaven en inkomsten bij pensionering kunnen met elkaar samenhangen. Denk bijvoorbeeld aan een consument met zowel een beschikbarepremieregeling en een beleggingshypotheek. Deze zal bij tegenvallend rendement zowel een laag pensioen hebben als tegenvallende woonlasten. Zit het mee en zijn de rendementen hoog dan heeft hij dubbel voordeel: zijn pensioeninkomen is hoog en de woonlasten laag.

Conclusie

Uit onze analyse blijkt dat er sprake is van een pensioenverwachtingskloof. De verwachtingen van de consumenten over hun pensioen zijn te hoog. Consumenten hebben onvoldoende inzicht in uitkomst en onzekerheden van hun pensioen. De uitkomst van onze voorbeeldregelingen ligt in de buurt van wat consumenten denken nodig te hebben om hun levensstandaard na pensionering te kunnen voortzetten maar de uitkomst kan aanzienlijk lager uitvallen door het persoonlijke profiel van de deelnemer of individuele gebeurtenissen.

Specifieke groepen krijgen minder pensioen dan ze nodig hebben om hun levensstijl voort te zetten. Dit kan komen door een beperkte pensioenregeling, een negatief uitwendig profiel of het zich voordoen van bepaalde gebeurtenissen in het leven

²⁷ Besteding van ouderen, Nibud, september 2006

²⁸ Het hoogste belastingtarief is in 2009 52% en geldt voor inkomens boven de € 54.776. Heeft men dertig jaar lang de hypotheekrente tegen dit tarief afgetrokken en heeft men niet afgelost dan zal daarop de rentelast met 108% stijgen. Voor inkomens tussen de € 17.878 en € 54.776 is het belastingtarief 42%. Als men niet aflost zullen na dertig jaar renteaftrek de nettorentelasten met 72% toenemen.

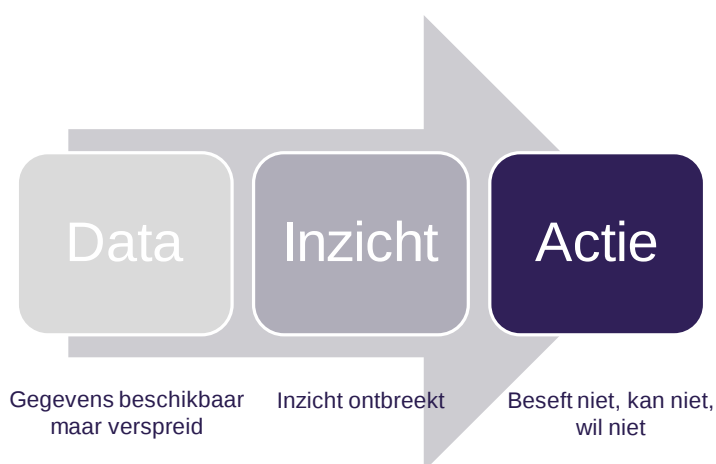
voor de pensioengerechtigde leeftijd. Daarnaast kunnen uitgaven tegenvallen doordat bijvoorbeeld de hypotheekschuld nog niet is afgelost. In de onderstaande tabellen hebben we de belangrijkste risicogroepen opgesomd.

Risicogroepen	Grootte risicogroep	Impact
Zelfstandigen zonder personeel (ZZP'ers)	In 2008 ruim 640.000 ZZP'ers (Bron CBS). Waarschijnlijk bouwt meer dan de helft geen aanvullend pensioen op (Bron Netspar-paper)	Geen pensioenopbouw boven AOW.
Eerste generatie allochtonen	In 2030 zijn er vierhonderdduizend eerste generatie allochtonen van 65 jaar en ouder. (Bron CBS)	Gemiddelde verlaging van AOW is 38% (Bron CBS). Daarnaast heeft men in het land van herkomst geen noemenswaardig pensioen opgebouwd.
Hoge franchise/lage opbouw	Rond de 10% van de consumenten (inschatting AFM)	Pensioen 10% lager dan vergelijkbare persoon met modale regeling
Beschikbarepremie-regelingen	5% van de deelnemers maar aantal stijgt (Bron DNB)	Uitkomst onzeker en afhankelijk van beleggingsrendement. Bovendien mogelijk slecht geadviseerd of karige regeling wegens beperkt draagvlak werkgever.
Steil carrièrepad	5% verdient bij pensionering meer dan twee maal modaal (Bron CBS)	Pensioen in verhouding tot laatstverdiende brutosalaris tot 40% lager dan relatieve pensioen van werknemer met modale loopbaanontwikkeling.
Echtscheiding	Echtscheidingspercentage 34% en slechts de helft van de vrouwen is economisch onafhankelijk. (Bron CBS)	Pensioen tot tientallen procenten lager afhankelijk van duur huwelijk en eventueel pensioen van partner.
Aflossingsvrije hypotheek	43% van de nieuwe hypotheek volledig aflossingsvrij (Bron Consumentenmonitor AFM 2008 Q3)	Door wegvallen hypotheekrenteaftrek na 30 jaar kunnen woonlasten verdubbelen

De werkelijke kwaliteit van het pensioen is afhankelijk van vele individuele factoren. Onze beschrijving is generiek en alleen een analyse van de individuele pensioensituatie is afdoende om te bepalen welke consumenten risico lopen en additionele maatregelen moeten treffen. Dit individuele plaatje ontbreekt en consumenten hebben niet het benodigde pensioeninzicht maar wel hoge verwachtingen. Hun wacht daarom een teleurstelling.

Verschaf consument inzicht en maak maatregelen mogelijk

Grote groepen Nederlanders kunnen worden geconfronteerd met een pensioenteleurstelling. Voor het vinden van een oplossing is het noodzakelijk eerst te analyseren hoe deze pensioenverwachtingskloof heeft kunnen ontstaan. Wat is de reden dat ondanks de inspanningen van de pensioensector, consumentenorganisaties, werkgevers en werknemers, grote groepen consumenten geconfronteerd worden of geconfronteerd zullen worden met een tegenvallend pensioen?

Deelnemers ontvangen wel veel gegevens over hun pensioen, maar zijn niet voldoende in staat de beschikbare pensioengegevens te interpreteren en vervolgens actie te nemen. Aanvullende maatregelen worden zo niet of onvoldoende getroffen of niet tijdig om nog nuttig te zijn. Gegevens kunnen onvoldoende worden omgezet in informatie en leiden vervolgens niet tot actie.

Pensioendata is beschikbaar

Consumenten zouden sinds de inwerkingtreding van de Pensioenwet bijna alle benodigde gegevens over hun pensioensituatie moeten krijgen. Zo krijgen ze bij indiensttreding gegevens over de pensioenregeling –de startbrief- en jaarlijks een overzicht van het opgebouwde aanvullend pensioen: het Uniform Pensioenoverzicht (UPO). Deze informatie krijgen consumenten per regeling. Ze krijgen nog geen totaaloverzicht van al hun pensioenaanspraken. Ook ontvangen ze geen gegevens over de opgebouwde AOW-rechten. Met de introductie van het Pensioenregister in 2011 zal het voor de consument eenvoudiger worden om een volledig overzicht te krijgen van alle opgebouwde pensioenrechten. Het Pensioenregister zal alle opgebouwde pensioenrechten van een consument verzamelen en laat ook de opgebouwde AOW zien. Derdepijlerproducten blijven daarbij nog wel buiten beschouwing.

Inzicht ontbreekt echter

Hoewel de consument toegang heeft tot alle benodigde gegevens, zien we dat hij over het algemeen niet in staat is te beoordelen of zijn pensioen voldoende zal zijn en welke risico's hij loopt. Naar onze visie heeft de consument wel de gegevens maar geen inzicht. Om een consument inzicht te geven in zijn pensioensituatie zijn vier elementen belangrijk:

1. Gegevens aggregeren
2. Analyseren
3. Begrijpelijke presenteren
4. Brengen

Voor elk van deze elementen zien wij al tal van goede initiatieven van de pensioensector. We lichten deze vier elementen kort toe.

1. Data aggregeren

Inzicht is slechts mogelijk als gebruik gemaakt wordt van alle pensioengegevens. Het huidige UPO geeft data per pensioenregeling. Een consument kan als actieve deelnemer of slaper echter verschillende regelingen hebben. Om inzicht te krijgen in de gehele pensioensituatie van een deelnemer zal alle pensioendata in zijn gezamenlijkheid moeten worden beschouwd. Met de introductie van het Pensioenregister zal het mogelijk zijn om alle pensioendata inclusief de AOW-rechten te aggregeren.

2. Analyseren

Wat de consument vervolgens nodig heeft is een analyse van de geaggregeerde data. Uit onderzoek van CentiQ blijkt dat meer dan de helft van de consumenten geen goed begrip heeft van hun financiële situatie en ondersteuning nodig heeft bij het nemen van financiële beslissingen.²⁹ Consumenten willen weten of hun pensioen waarschijnlijk voldoende of onvoldoende zal zijn om de levensstandaard na pensionering te kunnen voortzetten. Hiervoor zijn niet alleen de gegevens nodig van de al opgebouwde pensioenrechten maar moeten ook aannames worden gedaan over de verwachte loopbaan van de deelnemer en op welke wijze opgebouwde rechten meegroeien met de inflatie. Ook moeten additionele inkomstenbronnen bij deze analyse worden betrokken.

Natuurlijk is niet met absolute zekerheid te zeggen hoe individuele lonen en de inflatie zich in de toekomst zullen ontwikkelen. Toch kan er voor de meeste consumenten een waarschijnlijk carrièrepatroon worden vastgesteld zodat met redelijke aannames voor inflatie een goede pensioenprognose kan worden gemaakt.

3. Begrijpelijk presenteren

Het resultaat van de pensioenanalyse moet zo worden weergegeven dat dit voor de consument begrijpelijk is. Consumenten zijn niet goed in staat de waarde in te schatten van toekomstige nominale bedragen van salaris of pensioen; ze vinden het moeilijk om te gaan met de uitholling van de waarde van geld door inflatie. Daarnaast is het voor consumenten moeilijk om in te schatten hoeveel inkomen na pensionering nodig is. Toch kan er op basis van inkomensprognoses en bijvoorbeeld Nibud-begrotingen, redelijk worden voorspeld of men met een bepaald inkomen na pensionering zijn levensstandaard kan voortzetten. Het is daarbij van groot belang dat consumenten weten dat de voorspelling onzeker is.

De opbouw van de boodschap, de gebruikte taal maar ook de vormgeving ervan, kunnen bijdragen aan de begrijpelijkheid van de boodschap. Een overvloed aan informatie, jargon en berekening schrikt mensen af. Met het toeslagenlabel is een eerste stap genomen om de consument op een begrijpelijke wijze te informeren over koopkrachtbehoud van het pensioen. Uit tests onder consumenten bleek dat het label bijdraagt aan het vergroten van het pensioeninzicht maar dat er nog veel ruimte is voor verdere verbetering.

4. Brengen

Voor het verhogen van inzicht bestaat een breed spectrum van mogelijkheden. We kunnen deze grofweg kwalificeren als haal- en brengoplossingen. Voor beide hebben we de afgelopen jaren goede initiatieven gezien. Bij haaloplossingen gaat het om maatregelen waarbij de consument zelf het initiatief moet nemen. Hij of zij moet zelf de informatie ophalen. Zo bieden steeds meer pensioenuitvoerders de mogelijkheid in te loggen op hun website en een persoonlijke analyse te doen op basis van de regeling. Daarnaast zijn er verschillende initiatieven op het internet die het mogelijk maken zelf pensioenberekeningen te doen. Een bekend voorbeeld hiervan is de website pensioenkijker.nl.

Haaloplossingen bereiken vooral consumenten die zelf initiatief nemen om naar hun pensioen te kijken. Deze groep heeft waarschijnlijk al een zekere belangstelling voor en mogelijk zelfs inzicht in pensioenen. Het grootste en meer kwetsbare deel van de consumenten wordt niet bereikt. Om ook deze groep te bereiken zijn brengoplossingen nodig. Een brengoplossing is

²⁹ CentiQ onderscheidt in hun onderzoek *Financieel inzicht van Nederlanders, mei 2008*, verschillende typen consumenten. De groepen financieel onzekeren, zoekenden, laconieken en financieel ongeletterden, (samen ongeveer 54% van alle consumenten) hebben veel moeite hun financiële situatie in te schatten en de juiste beslissingen te nemen. De overige consumenten hebben weliswaar meer inzicht in financiën maar velen zijn kwetsbaar.

het individueel schriftelijk informeren van alle consumenten of hun pensioensituatie afdoende lijkt te zijn of juist zorgelijk is. Dit brengt kosten met zich mee maar heeft aanzienlijke maatschappelijke baten.

	Nu	Ontwikkelingen
Data aggregeren	Geen totaaloverzicht. Deelnemers krijgen per regeling gegevens. Geen gegevens over reeds opgebouwde AOW-rechten.	Pensioenregister zal totaaloverzicht van opgebouwde pensioenrechten en AOW bieden.
Analyseren	UPO laat per regeling zien wat pensioen zal zijn bij gelijkblijvend salaris. Geen analyse op basis van waarschijnlijk scenario. Via websites van onder meer verschillende pensioenuitvoerders kunnen consumenten beperkte berekeningen uitvoeren.	In de eerste fase van de realisatie van het Pensioenregister geen analysemogelijkheden.
Begrijpelijk presenteren	Er is één uniform pensioenoverzicht (UPO) waar in 2010 een indexatielabel aan wordt toegevoegd.	Wordt binnen pensioensector veel over nagedacht, geen nieuwe initiatieven bekend.
Brengen	Deelnemers ontvangen jaarlijks UPO en bij toetreding tot een regeling een startbrief.	Wordt binnen pensioensector veel over nagedacht, geen nieuwe brenginitiatieven bekend.

Ondersteun consument bij het nemen van maatregelen

De verwachtingskloof is volgens de AFM een structureel probleem dat niet zomaar opgelost gaat worden. De ernst van het probleem heeft zich nog maar beperkt gemanifesteerd, aangezien huidige gepensioneerden relatief ruime regelingen kennen en minder beleggingsrisico lopen. Zij hebben bijvoorbeeld hun hypotheek afgelost en hebben geen aflossingsvrije hypotheek. Dit maakt het probleem niet minder urgent. De komende generaties lopen immers een groter risico.

De AFM nodigt de pensioensector en in het bijzonder de koepelorganisaties en verzekeraars uit om oplossingen voor de beschreven problematiek te onderzoeken en te benoemen welke obstakels in de pensioenmarkt, de regelgeving en het toezicht, een dergelijke oplossing in de weg staan. De AFM zal zelf een bijdrage blijven leveren aan een versterking van de communicatie over pensioen naar consumenten.

De AFM ziet dat de consument zelf onvoldoende initiatief neemt in het verkrijgen van inzicht in het eigen pensioen en het zo nodig treffen van maatregelen. Dit terwijl het pensioen een zeer belangrijke arbeidsvoorwaarde en financieel product is. Consumenten hebben een eigen verantwoordelijkheid in de verzorging van de eigen financiële toekomst. Zij dienen zich bewust te zijn dat de hoogte van het pensioen niet vanzelfsprekend is. De AFM moedigt dan ook de verschillende initiatieven aan om consumenten op deze verantwoordelijkheid te wijzen. Denk aan de stichting Pensioen kijker.nl en het programma ‘Zorg voor de toekomst’ van CentiQ. Door zich op tijd te verdiepen in het pensioen en in de samenhang met andere financiële producten, kan de consument maatregelen nemen en een eventuele pensioenteleurstelling voorkomen.

Methodologische verantwoording

De berekeningen in dit rapport zijn gedaan op basis van voorbeeldregelingen, niet op basis van werkelijk bestaande regelingen. De analyse geeft echter wel een realistisch beeld van de uitkomst en werking van de diverse pensioenregelingen. In de eerste plaats heeft de AFM een analyse gedaan van werknemers die in 2009 de arbeidsmarkt betreden en die aanvullend pensioen zullen gaan opbouwen in een middelloon- of beschikbarepremieregeling³⁰. Deze deelnemers zijn rond 1985-1990 geboren. We noemen de groep in dit rapport cohort 1990. We hebben verschillende maatmenssen gedefinieerd die samen een goede afspiegeling vormen van de Nederlandse beroepsbevolking.

Hiernaast hebben we een analyse uitgevoerd van de hoogte van het pensioen van dezelfde maatmenssen die echter hun loopbaan zijn begonnen als deelnemer in een eindloonregeling. We doen dit achtereenvolgens voor deelnemers met de eerste vijftien en vijfendertig jaar eindloon. Het tweede deel van de loopbaan wordt er pensioen in een middelloonregeling opgebouwd. Deze aanvullende analyses geven een goed beeld van de hoogte van het pensioen voor werknemers die in respectievelijk 1970 en 1950 zijn geboren (cohorten 1950 en 1970).

Tot 2004 zal het merendeel van deze generaties werknemers in een eindloonregeling hebben deelgenomen. In dat jaar ging een aantal grote pensioenfondsen over van eindloonregelingen naar middelloonregeling met voorwaardelijk indexatie. De aanvullende cohortenanalyses geven een indruk van de verschillen in kwaliteit van de regelingen van eerdere generaties. De analyses laten zien welke factoren bepalend zijn voor de hoogte van het pensioen van eerdere generaties maar zijn geen analyse van de feitelijke regelingen uit de periode voor 2009. De populatie en de regelingen zijn daarvoor te divers. De uitkomsten hiervan zijn echter in lijn met onderzoek naar feitelijke regelingen³¹, hetgeen vertrouwen geeft in de uitkomsten.

Inschatting pensioenopbouw

Voor de analyse in dit rapport hebben we getracht de meest voorkomende typen regelingen op een generieke wijze te beschrijven, om hiermee een inschatting te maken van de pensioenopbouw. We maken hiervoor onderscheid tussen twee soorten modellen: een model voor uitkeringsovereenkomsten en een model voor beschikbarepremieregelingen. Hieronder beschrijven wij per model hoe de in dit rapport beschreven uitkomsten uit deze modellen tot stand gekomen zijn. Alle uitkomsten zijn in reële bedragen (in euro's van 2009).

Uitkeringsovereenkomsten

Het grootste deel van pensioenregelingen (ongeveer 70%) bestaat uit zogenaamde uitkeringsovereenkomsten (*defined benefit*). Binnen de uitkeringsovereenkomsten heeft begin van deze eeuw een verschuiving plaatsgevonden van de zogenaamde eindloonregelingen naar de middelloonregelingen. Er is in de modellering van regelingen voor drie cohorten van generaties gekozen. Hiermee kunnen de verschillen in de werking van pensioenopbouw tussen verschillende generaties laten zien.

Het is hierbij belangrijk op te merken dat onze berekeningen voor oudere generaties vooral de werking van het pensioenstelsel illustreert. Het is daarom in de context van dit rapport niet mogelijk een generiek beeld te geven van de uitkomst van het pensioen van deze generatie. Zo hebben deelnemers uit oudere generaties mogelijk te maken gehad met langere perioden van werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, ontbrekende pensioenregeling maar mogelijk ook gebruik kunnen maken van VUT-regelingen. Wel schetst het duidelijk de uitwerking van pensioengebeurtenissen en profielen op de die uitkomst.

³⁰ In 2005 had 12% van de actieve deelnemers een eindloonregeling, 68% een middelloonregeling, 12% een beschikbarepremieregeling en 8% een mengvorm van verschillende type regelingen. Bron: DNB.

³¹ Ouderdomspensioen op zijn retour? Onderzoek naar de ontwikkeling van ouderdomspensioen 1997 tot 2007, Pauline Bakker, Vrije Universiteit Amsterdam, 2008
Daarnaast hebben we onze uitkomsten bij verschillende partijen in de pensioensector geverifieerd.

Verdeling in drie cohorten:

Geboren in	
1950	tot 2004 eindloon, daarna middelloon
1970	tot 2004 eindloon, daarna middelloon
1990	gehele opbouw volgens middelloon

De eerste generatie, uit geboortjaar 1950, is een generatie die binnenkort de pensioenleeftijd zal bereiken. Het grootste deel van de pensioenopbouw heeft in een eindloonregeling plaatsgevonden. De laatste generatie, uit 1990, is een generatie die volledig in een middelloonregeling terecht komt. Aan de hand van de gekozen leeftijdscohorten kunnen de verschillen tussen deze twee soorten regelingen enigszins blootgelegd worden.

De pensioenopbouw van de leeftijdscohorten wordt vervolgens vergeleken in hun gevoeligheid voor de volgende variabelen: hoogte franchise en opbouwpercentage, loonontwikkeling, looninflatie, prijsinflatie, echtscheiding, startleeftijd, indexatie, werkloosheid en ontbrekende AOW-opbouw.

Uitgangspunten berekeningen:

Opbouwpercentage en franchise eindloon

Bij het doorrekenen van eindloonregelingen hebben we het opbouwpercentage van 1,75% gebruikt. Dit was een veel voorkomend opbouwpercentage. Wij nemen aan dat de franchise de looninflatie volgt. Het franchisebedrag hebben we gesteld op €10.350³².

Opbouwpercentage en franchise middelloon

We gebruiken het veel voorkomende opbouwpercentage van 2,05%. Wij nemen aan dat de franchise de looninflatie volgt. Het franchisebedrag hebben we gesteld op €10.350³³.

AOW

Voor de hoogte van de AOW zijn we uitgegaan van het AOW-bedrag voor samenwonenden van €9163 bruto per jaar (eerste helft 2009).

Daarbij hebben we de aanname gedaan dat dit bedrag het algemene loonpeil in Nederland volgt. Voor elk jaar dat men van zijn vijftiende tot vijfenzestigste niet in Nederland is, wordt de AOW 2% gekort.

Startleeftijd opbouw

De standaardleeftijd dat een deelnemer de arbeidsmarkt betreedt stellen we op 24 jaar.

Looninflatie

De looninflatie is de stijging van het algemene loonpeil. De looninflatie is constant gedurende de gehele looptijd van de pensioenregeling. Standaard worden opgebouwde aanspraken geïndexeerd met de looninflatie. Daarnaast variëren wij met het type en hoogte van de indexatie om gevoeligheid van de pensioenopbouw hiervoor te illustreren. Uitgangspunt is een looninflatie van 3% per jaar. Dit sluit aan bij de minimumverwachtingswaarde die binnen het Financieel Toetsingskader (FTK) wordt voorgeschreven.

Prijsinflatie

Er is bij prijsinflatie gekozen voor een constante inflatie gedurende de gehele looptijd van de pensioenregeling van 2%. Dit sluit aan bij de minimumverwachtingswaarde die binnen het FTK wordt voorgeschreven.

³² In 2009 was de minimale franchise bij dit opbouwpercentage €10.309.

³³ In 2009 was de minimale franchise bij dit opbouwpercentage €10.309.

Loonstijgingspercentage

Het loonstijgingspercentage geeft weer hoe de individuele lonen stijgen bovenop de stijging van het algemene loonpeil (de looninflatie). De loopbaan van de deelnemer hebben we hiertoe in vier carrièreperioden opgedeeld: deelnemer jonger dan 35 jaar, 35 tot 45 jaar, 45 tot 55 jaar, 55 tot 65 jaar. Een voorbeeld is een carrièrepad van 3%, 2%, 1%, 0%. Dit betekent dat het inkomen van de deelnemer tot zijn 35e 3% per jaar stijgt bovenop de stijging van het algemene loonpeil, de daarop volgende tien jaar 2%, vervolgens tien jaar lang 1% per jaar en ten slotte tot pensionering nul procent en volgt het inkomen daarmee slechts de looninflatie.

Percentage pensioenopbouw ten opzichte van eindloon

Pensioenuitkomsten drukken we uit als percentage van het laatstverdiende salaris. Dit percentage komt tot stand door het opgebouwde pensioen (AOW en tweedepijlerpensioenen) te delen door het laatstverdiende brutosalaris voor pensionering.

Beschikbarepremieregelingen

Aangezien beschikbarepremieregelingen voornamelijk recente regelingen zijn, hebben we afgezien van een indeling in generatiecohorten. De berekeningen zijn slechts uitgevoerd voor het cohort 1990.

Uitgangspunten berekeningen:

Voor looninflatie, prijsinflatie en loonstijgingspercentage, AOW en pensioenopbouwpercentage zijn dezelfde uitgangspunten genomen als bij uitkeringsovereenkomsten.

Staffels

De staffel die gehanteerd is, is de maximale fiscale staffel 4 (OP en direct ingaand bereikbaar PP, met opbouw gericht op 2,05% per dienstjaar bij een middelloonstelsel) zoals door de fiscus is vastgesteld in 2007.³⁴

	I	II	III
Leeftijdscategorie	Maximale fiscale staffel 4	80% van maximale fiscale staffel	Vlakke staffel
15 tot en met 19	6,90%	5,52%	5,00%
20 tot en met 24	8,20%	6,56%	5,00%
25 tot en met 29	9,90%	7,92%	5,00%
30 tot en met 34	11,60%	9,28%	5,00%
35 tot en met 39	13,90%	11,12%	5,00%
40 tot en met 44	16,70%	13,36%	5,00%
45 tot en met 49	20,10%	16,08%	5,00%
50 tot en met 54	24,30%	19,44%	5,00%
55 tot en met 59	29,10%	23,28%	5,00%
60 tot en met 64	34,90%	27,92%	5,00%

Tabel 5 Gebruikte staffels voor berekeningen beschikbarepremieregelingen.

Franchise

Bij beschikbarepremieregelingen is gevarieerd met de franchise, van de franchise volgens de Witteveen-norm, tot hogere franchises. Startpunt was telkens een franchise van € 12.465 (2009).

Kosten

De kosten zijn gesteld op 13,5% van de premie.

³⁴ Besluit van 23 oktober 2007, nr. CPP2007/552M, Stcrt. nr. 212

Premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid

Voor deze verzekering hebben we een premie aangenomen van 5,5% van de ingelegde premie.

Nettorendement

Bij het vaststellen van het beleggingsrendement zijn we uitgegaan van 6,2% per jaar. Dit komt overeen met rendement dat de financiële bijsluiter voorschrijft voor een mixfonds. Op dit brutorendement worden vervolgens 1 procentpunt kosten ingehouden. Daarmee komen we tot een nettorendement van 5,2% per jaar.

Startleeftijd opbouw

De standaardleeftijd dat een deelnemer de arbeidsmarkt betreedt, stellen we op 24 jaar.

Sterftetafel, rendement en rekenrente

Voor de berekening van de uitkomst van een beschikbarepremieregeling nemen we aan dat de pensioenpremie na aftrek van kosten en premie voor de arbeidsongeschiktheidsdekking wordt belegd tegen een nettorendement van 5,2% per jaar.

Er is een nabestaandenpensioen verzekerd. Op basis van de sterftekans voor mannen uit GBMV9500 en het opgebouwde vermogen wordt hiervoor een risicopremie aan het opgebouwde vermogen onttrokken.

Voor het vaststellen van de lijfrente maken we gebruik van de Col93, -2,-2, 4%.

Overzicht uitkomsten berekeningen

Uitkomsten uitkeringsovereenkomsten

	Cohort 1950			Cohort 1970			Cohort 1990		
	eindloon	pensioen	% eindloon	eindloon	pensioen	% eindloon	eindloon	pensioen	% eindloon
1 Publieke/Non-profit sector, HBO/WO	€ 86.924	€ 73.288	84,3%	€ 86.924	€ 59.319	68,2%	€ 86.924	€ 53.171	61,2%
getrouwd van 24e t/m 34e, daarna gescheiden	€ 86.924	€ 54.677	62,9%	€ 86.924	€ 48.442	55,7%	€ 86.924	€ 50.030	57,6%
getrouwd van 24e t/m 45e, daarna gescheiden	€ 86.924	€ 48.656	56,0%	€ 86.924	€ 43.672	50,2%	€ 86.924	€ 45.259	52,1%
getrouwd van 24e t/m 60e, daarna gescheiden	€ 86.924	€ 31.846	36,6%	€ 86.924	€ 34.706	39,9%	€ 86.924	€ 36.294	41,8%
2 Minimumloon									
Met volledige AOW	€ 37.477	€ 30.542	81,5%	€ 37.477	€ 26.512	70,7%	€ 37.477	€ 26.990	72,0%
Immigrant komt op zijn 24e in NL	€ 37.477	€ 28.082	74,9%	€ 37.477	€ 24.052	64,2%	€ 37.477	€ 24.530	65,5%
met 100% AOW maar start op zijn 30e	€ 33.356	€ 24.639	73,9%	€ 33.356	€ 22.527	67,5%	€ 33.356	€ 22.950	68,8%
komt met 30 in NL	€ 33.356	€ 20.771	62,3%	€ 33.356	€ 18.660	55,9%	€ 33.356	€ 19.082	57,2%
Start werk op 34e	€ 30.863	€ 21.372	69,2%	€ 30.863	€ 20.594	66,7%	€ 30.863	€ 20.594	66,7%
idem maar komt pas op 34e in NL	€ 30.863	€ 16.660	54,0%	€ 30.863	€ 15.882	51,5%	€ 30.863	€ 15.882	51,5%
laag inkomen en lagere opbouw (1,75%)	€ 37.477	€ 29.915	79,8%	€ 37.477	€ 24.919	66,5%	€ 37.477	€ 25.041	66,8%
Idem en start werk op 34e	€ 30.863	€ 20.893	67,7%	€ 30.863	€ 19.395	62,8%	€ 30.863	€ 19.395	62,8%
idem maar komt pas op 34e in NL	€ 30.863	€ 16.181	52,4%	€ 30.863	€ 14.683	47,6%	€ 30.863	€ 14.683	47,6%
2 jaar werkloos vanaf 25 jaar	€ 36.760	€ 29.256	79,6%	€ 36.760	€ 25.664	69,8%	€ 36.760	€ 26.361	71,7%
2 jaar werkloos vanaf 40 jaar	€ 36.760	€ 29.256	79,6%	€ 36.760	€ 25.598	69,6%	€ 36.760	€ 26.361	71,7%
2 jaar werkloos vanaf 55 jaar	€ 36.760	€ 29.628	80,6%	€ 36.760	€ 25.598	69,6%	€ 36.760	€ 26.361	71,7%
3 Publieke/Non-profit sector, HBO	€ 70.960	€ 63.201	89,1%	€ 70.960	€ 51.421	72,5%	€ 70.960	€ 46.193	65,1%
Werkt niet van 29e t/m 44e	€ 48.816	€ 35.409	72,5%	€ 48.816	€ 30.356	62,2%	€ 48.816	€ 27.345	56,0%
Eens in de 3 jaar slechts 1% indexatie, verder feitelijke prijsinflatie	€ 70.960	€ 57.987	81,7%	€ 70.960	€ 43.928	61,9%	€ 70.960	€ 40.215	56,7%
Eens in de 3 jaar geen indexatie, verder feitelijke prijsinflatie	€ 70.960	€ 56.841	80,1%	€ 70.960	€ 42.359	59,7%	€ 70.960	€ 38.959	54,9%

4 Publieke/Non-profit sector, MBO/HBO									
Bij looninflatie-indexatie	€ 57.962	€ 52.743	91,0%	€ 57.962	€ 43.961	75,8%	€ 57.962	€ 39.566	68,3%
Bij prijsinflatie-indexatie	€ 57.962	€ 49.538	85,5%	€ 57.962	€ 39.191	67,6%	€ 57.962	€ 35.788	61,7%
Bij prijsinflatie-indexatie; om het jaar geen indexatie	€ 57.962	€ 46.541	80,3%	€ 57.962	€ 35.268	60,8%	€ 57.962	€ 32.642	56,3%
Bij looninflatie-indexatie; om het jaar geen indexatie	€ 57.962	€ 47.945	82,7%	€ 57.962	€ 37.003	63,8%	€ 57.962	€ 34.005	58,7%
2 jaar werkloos vanaf 25 jaar	€ 54.728	€ 48.667	88,9%	€ 54.728	€ 40.705	74,4%	€ 54.728	€ 36.819	67,3%
2 jaar werkloos vanaf 40 jaar	€ 56.310	€ 49.944	88,7%	€ 56.310	€ 42.021	74,6%	€ 56.310	€ 37.626	66,8%
2 jaar werkloos vanaf 55 jaar	€ 56.853	€ 50.993	89,7%	€ 56.853	€ 42.210	74,2%	€ 56.853	€ 37.815	66,5%
5 Private sector met middelloon									
Volledig vlakke loopbaan	€ 36.209	€ 37.433	103,4%	€ 36.209	€ 34.175	94,4%	€ 36.209	€ 31.069	85,8%
Continue salarisstijging van 5%	€ 241.148	€ 146.642	60,8%	€ 241.148	€ 100.131	41,5%	€ 241.148	€ 92.124	38,2%
Continue salarisstijging van 3%	€ 114.174	€ 84.221	73,8%	€ 114.174	€ 63.647	55,7%	€ 114.174	€ 57.850	50,7%
Carrièrepad 1, 2, 3, 4 %	€ 91.644	€ 63.916	69,7%	€ 91.644	€ 49.498	54,0%	€ 91.644	€ 45.570	49,7%
Carrièrepad 4, 3, 2, 1 %	€ 97.008	€ 84.283	86,9%	€ 97.008	€ 65.803	67,8%	€ 97.008	€ 58.947	60,8%
Carrièrepad 8, 6, 4, 2 %	€ 252.751	€ 192.328	76,1%	€ 252.751	€ 130.145	51,5%	€ 252.751	€ 118.077	46,7%
Carrièrepad 2, 4, 6, 8 %	€ 226.165	€ 111.560	49,3%	€ 226.165	€ 76.849	34,0%	€ 226.165	€ 72.026	31,8%
2 jaar werkloos vanaf 25 jaar	€ 107.803	€ 77.388	71,8%	€ 107.803	€ 59.053	54,8%	€ 107.803	€ 53.849	50,0%
2 jaar werkloos vanaf 40 jaar	€ 107.803	€ 77.388	71,8%	€ 107.803	€ 59.647	55,3%	€ 107.803	€ 53.849	50,0%
2 jaar werkloos vanaf 55 jaar	€ 107.803	€ 80.220	74,4%	€ 107.803	€ 59.647	55,3%	€ 107.803	€ 53.849	50,0%
6 Private sector met middelloon									
Carrièrepad 3, 3, 2, 2 %	€ 95.357	€ 77.198	81,0%	€ 95.357	€ 60.288	63,2%	€ 95.357	€ 54.491	57,1%
Idem maar franchise 15k€	€ 95.357	€ 75.817	79,5%	€ 95.357	€ 56.147	58,9%	€ 95.357	€ 48.968	51,4%
Carrièrepad 3, 3, 2, 2 %, opbouw 1,75%	€ 95.357	€ 75.020	78,7%	€ 95.357	€ 55.141	57,8%	€ 95.357	€ 48.517	50,9%
Carrièrepad 3, 3, 2, 2 %, opbouw 1,5%	€ 95.357	€ 73.205	76,8%	€ 95.357	€ 50.852	53,3%	€ 95.357	€ 43.539	45,7%

Tabel 6 Uitkomsten uitkeringsovereenkomsten

Overzicht uitkomsten uitkeringsovereenkomsten uitgedrukt in termen van het laatstverdiende brutosalaris voor de cohorten geboren in 1950, 1970 en 1990. Genummerd en vet staan telkens de uitgangsituaties met daaropvolgend de uitkomsten bij daarvan afwijkende pensioengebeurtenissen, profielen of pensioenregelingen. Alle bedragen zijn in reële termen weergegeven. Bij voorbeeld 2, 4 en 5 staan onder meer de uitkomsten bij twee jaar werkloosheid op respectievelijk 25, 40 en 55-jarige leeftijd.

Hieronder in Tabel 7 staan de gebruikte waarden voor de berekeningen.

Beroep	Looninflatie	Prijsinflatie	Loonstijging				Aanvangssalaris
			<35 jaar	35-45	45-55	55-65	
1 Publieke/Non-profit sector, HBO/WO	3,00%	2,00%	2,50%	2,00%	2,00%	1,50%	€ 27.551
2 Minimumloon	3,00%	2,00%	1,00%	1,00%	1,00%	1,00%	€ 17.581
3 Publieke/Non-profit sector, HBO	3,00%	2,00%	3,00%	2,00%	1,50%	1,00%	€ 23.383
4 Publieke/Non-profit sector, MBO/HBO	3,00%	2,00%	3,00%	1,50%	1,00%	1,00%	€ 21.018
5 Private sector met middelloon	3,00%	2,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	€ 25.000
6 Private sector met middelloon	3,00%	2,00%	3,00%	3,00%	2,00%	2,00%	€ 25.000
De franchise was €10350 voor middelloonregelingen met opbouwpercentage van 2,05%. Leeftijd dat men toetrad tot de arbeidsmarkt is 24 jaar.							

Tabel 7 Uitgangswaarden middelloonberekeningen.

Uitkomsten beschikbarepremieregelingen

		eindloon	pensioen	% eindloon
1	Maximale fiscale staffel (I)	€ 86.924,05	€ 39.551,29	45,50%
2	80% van maximale fiscale staffel (II)	€ 86.924,05	€ 33.312,11	38,32%
3	Vlakke staffel van 5%	€ 86.924,05	€ 16.144,25	18,57%
4	Maximale fiscale staffel (I), rendement 6%	€ 86.924,05	€ 43.079,31	49,56%
5	Maximale fiscale staffel (I), rendement 7%	€ 86.924,05	€ 48.468,09	55,76%
6	Maximale fiscale staffel (I), franchise 15000	€ 86.924,05	€ 37.548,46	43,20%
7	Maximale fiscale staffel (I), franchise 20000	€ 86.924,05	€ 33.598,10	38,65%
8	Maximale fiscale staffel (I), geen kosten premievrijstelling AO	€ 86.924,05	€ 41.669,53	47,94%
9	Maximale fiscale staffel (I), volledig vlakke loopbaan 0%	€ 39.904,26	€ 25.588,66	64,13%
10	Maximale fiscale staffel (I), idem, inflatie ook 0%	€ 27.551,00	€ 23.866,81	86,63%
11	Maximale fiscale staffel (I), Carrièrepad 3, 3, 2, 2 %	€ 105.087,29	€ 44.532,22	42,38%
12	Maximale fiscale staffel (I), Carrièrepad 5, 5, 5, 5 %	€ 265.754,45	€ 76.574,23	28,81%
13	Maximale fiscale staffel (I), vlakke loopbaan 0%, looninflatie 1%, rendement 4%	€ 41.019,68	€ 27.689,00	67,50%

Tabel 8 Uitkomsten beschikbarepremieregelingen

Overzicht uitkomsten beschikbarepremieregelingen uitgedrukt in termen van het laatstverdiende brutosalairis. De uitkomsten zijn genummerd en de uitgangssituaties zijn weergegeven in Tabel 9 hieronder. Alle bedragen zijn in reële termen weergegeven.

	Staffel	Loon- inflatie	Prijs- inflatie	Loonstijging				Netto- rendement	Kosten als % premie	Kosten premienvrijstelling bij AO
				<35 jaar	35-45	45-55	55-65			
1	I	3,00%	2,00%	2,50%	2,00%	2,00%	1,50%	5,20%	13,50%	5,50%
2	II	3,00%	2,00%	2,50%	2,00%	2,00%	1,50%	5,20%	13,50%	5,50%
3	III	3,00%	2,00%	2,50%	2,00%	2,00%	1,50%	5,20%	13,50%	5,50%
4	I	3,00%	2,00%	2,50%	2,00%	2,00%	1,50%	6,00%	13,50%	5,50%
5	I	3,00%	2,00%	2,50%	2,00%	2,00%	1,50%	7,00%	13,50%	5,50%
6	I	3,00%	2,00%	2,50%	2,00%	2,00%	1,50%	5,20%	13,50%	5,50%
7	I	3,00%	2,00%	2,50%	2,00%	2,00%	1,50%	5,20%	13,50%	5,50%
8	I	3,00%	2,00%	2,50%	2,00%	2,00%	1,50%	5,20%	13,50%	0,00%
9	I	3,00%	2,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	5,20%	13,50%	5,50%
10	I	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	5,20%	13,50%	5,50%
11	I	3,00%	2,00%	3,00%	3,00%	2,00%	2,00%	5,20%	13,50%	5,50%
12	I	3,00%	2,00%	5,00%	5,00%	5,00%	5,00%	5,20%	13,50%	5,50%
13	I	1,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	4,00%	10,00%	8,00%
Leeftijd toetreding tot de arbeidsmarkt was telkens 24 jaar, het aanvangssalaris €27551, de franchise €12465.										

Tabel 9 Uitgangswaarden berekeningen beschikbarepremieregelingen.

Autoriteit Financiële Markten

T 020 797 2000 | F 020 797 3800

Postbus 11723 | 1001 GS AMSTERDAM

www.afm.nl

De tekst in deze brochure is met zorg samengesteld en is informatief van aard. U kunt er geen rechten aan ontleen. Door besluiten op nationaal en internationaal niveau is het mogelijk dat de tekst niet langer actueel is wanneer u deze leest. De Autoriteit Financiële Markten (AFM) is niet aansprakelijk voor de eventuele gevolgen – zoals bijvoorbeeld geleden verlies of gederfde winst – ontstaan door acties ondernomen naar aanleiding van deze brochure.

Amsterdam, januari 2010